

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIX.

Fasciculus 2.

PÓLAY ELEMÉR

**A római jog oktatása a két világháború
között Magyarországon (1920-1944)**

SZEGED
HUNGARIA
1972

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

I. A RÓMAI JOG MAGYARORSZÁGI OKTATÁSÁBAN JELENTKEZŐ IRÁNYZATOK A XIX. SZÁZAD DEREKÁTÓL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG

1. *A magyarországi római jogi oktatás a XIX. században és a XX. század első két évtizedében a német és osztrák római jogi oktatásnak mintegy függvénye volt.* Ennek kettős oka volt. Az 1855. szeptember 25-én kelt császári elhatározás egységes — a nemzeti jelleget figyelembe nem vevő — jogi oktatási tervet vezetett be a birodalom országaiba,¹ másrészt római jogászaink külföldi tanulmányaikat általában a német egyetemeken végezték. A magyar romanisztika fejlődését tehát tudományos vonatkozásban főként német, oktatásügyi vonatkozásban pedig inkább osztrák tényezők determinálták. A római jog tudományos művelésében Németországban végbement változások a római jog magyarországi művelésében és oktatásában szükségképpen hűen tükröződtek. Melyek voltak azok az irányzatok, amelyek a római jog németországi művelésének arculatát e korban megszabták?

A XIX. század elejének romanisztikájára a *történeti iskola* nyomta bélyegét, mely egyrészt a római jog külső történetével, másrészt az intézmények belső történetének a fogalomelemzés módszerével való feltárásával szigorúan a források alapján foglalkozott. Az alapjában véve helyes szemlélet azonban Savigny és főleg követői munkásságában egyoldalúvá vált, amit a fiatal Marx úgy jellemezett, hogy a történeti iskola tagjai magán a forráson akartak hajózni, nem pedig a folyamon.²

A Puchta, Vangerow, Rudorff, Huschke és Bruns által továbbvitt történeti irányzattal szemben a század közepétől kezdve egyre inkább erősödik Savigny követői közt az ún. *dogmatikus irányzat* (Brinz, Dernburg, Windscheid), amely ugyan mentes az egyoldalú történeti szemlélettől, de némileg eltávolodik a gyakorlati élettől.

A történeti irányzattól indul ki, de a gyakorlati étellel szoros kapcsolatban fejlődik az intézményekben a *célszerűséget* kereső az a pandektista irányzat, amelyet Jhering teremt meg Németországban. Ez az irányzat megdönti a Savigny által is követett formálógikai módszert, az ún. Begriffsjurisprudenzet, helyébe a *kritikai-teleologikus módszert* állítva.

A XIX. század utolsó negyedében kezdődik Német-, majd Olaszországban az *interpolációkutatás* (Lenel, Mitteis, Pernice, Eisele, Alibrandi stb.), amely a figyelmet a jusztiinianuszi joggal szemben a klasszikus jogra irányítja, az utóbit tekintve a római remekjognak.

Mitteis 1891-ben megjelent korszakalkotó művével³ felhívja a figyelmet a provinciális népjogok kutatásának jelentőségére a római Keleten, s ezzel megindul a *jogi papyrologia* felvirágzása is.

¹ Eckhart F.: A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. A jog- és államtudományi kar története 1667—1935. Budapest, 1936. 419. l.

² Marx K.: Das philosophische Manifest der historischen Rechtsschule. Berlin, 1958 (Marx-Engels Werke, Bd. 1.) 78. l.

³ Mitteis, L.: Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs, Leipzig, 1891.

Végül Wenger a XX. század elején utat tör az összehasonlító ókori jogtörténeti irányzatnak,⁴ ami ugyan sok vitatott római jogi kérdést közelebb visz a megoldás felé, ugyanakkor azonban veszélyes helyzetet teremt a római jog, mint önálló diszciplína szempontjából.

2. Az 1855-ben Magyarországon is bevezetett jogi oktatási rend szerint fél évig a római jogtörténet és az institutiók, fél évig a pandekták voltak előadandók; a vonatkozó miniszteri utasítás azonban nem volt merev. Hogy miben állt Magyarországon a római jogtörténet és az institutiók oktatása, ez ismeretes, nagyobb problémát jelent az, hogy mit kell e korban nálunk pandektajogon érteni. Hoffmann Pál, aki ez időben a pesti egyetemen a római jogot előadta „A római magánjog rendszere” c. tankönyvét Arndts, a nagy német pandektista „Lehrbuch der Pandekten” (München, 1855) c. műve alapján írja meg, „melyben a római jognak recipiált, tehát akkor még érvényben volt tételeit tárgyalja oly készletséggel, hogy a könyv 1858—1873. között három kiadásban fogott el”.⁵ Pandektajog címen tehát sok tekintetben egy idegen élő jog, a Németországban életben levő német-római jog kerül előadásra. Schwarz Gusztáv-*l*ényegében az első, aki ezt a kérdést 1883-ban tisztázn próbálja, rámutatván arra, hogy „a német pandektajog keverékjog... az ilyen értelemben vett pandektajoghoz nekünk semmi közünk... A római jog előadásainak tárgya nálunk nem lehet más, mint a tiszta római jog, tekintet nélkül annak mai alaki hatályára”.⁶ Ő a Magyarországon oktatandó pandektajogot a jusztiniánuszi joggal azonosítja, mint amely formában „a római jog hódító útját a glosszátorok idejétől fogva a mai napig” megtette.⁷ Ennek ellenére a német pandektisztika behatolt a római jog magyarországi oktatásába a maga sajátos — római tankönyvrendszertől elütő — rendszerével, s a maga egyes sajátos — rómaiak által nem ismert vagy teljesen ki nem dolgozott — kategóriáival (jogügylet, jogi személy stb.).

Az 1875. évi szigorlati szabályzat,⁸ majd az 1883. évi, valamint az 1911. évi tanulmányi és vizsgarend⁹ alapján alakul ki a római jog az oktatási rendje, amely a I. világháború végéig érvényben marad. E szerint az I. tanév végén teendő alapvizsga egyik tárgyát a római jog institutiói képezik, míg a doktori szigorlatok egyikének, a történeti szigorlatnak egyik tárgya újból a római jog, ennek keretében azonban az institutiókon kívül a pandekták is kérdezendők. Egyébként ez az oktatási rend marad meg nálunk a két világháború között is, azzal a különbséggel, hogy az ún. pandektajog kérdezése lassanként elmarad és a római jogi alapvizsga és szigorlat anyaga közt már a húszas évektől kezdve lényegében nincs különbség.¹⁰

3. Magyarországnak 1872-től, a kolozsvári egyetem megnyitásától kezdve

⁴ Kohler, J.—Wenger, L.: Allgemeine Rechtsgeschichte. Erste Hälfte. Orientalisches Recht und Recht der Griechen und Römer. Leipzig—Berlin, 1914. — Wenger: Römische und antike Rechtsgeschichte. 1905.

⁵ Vécsey T.: Hoffmann Pál r. tag emlékezete. MTA Emlékbeszédek. XIII. k. Budapest 1908. 9. l.

⁶ Szászy-Schwarz G.: Gyakorlati jogtanítás. Parerga. Bpest. 1912. 288—289. l.

⁷ Szászy-Schwarz: Bevezetés a római jogba. Parerga. Bpest, 1912. 358. l.

⁸ Budapesti Közlöny. 1875. jan. 17. szám.

⁹ 28.291/1883. Vkm. sz. r. (Rendeleték Tára. 1135. l.) és 128.000/1911. Vkm. sz. r. (Budapesti Közlöny. 1911. okt. 24. szám).

¹⁰ Móra Mihály (Über den Unterricht des röm. Rechtes in Ungarn in den letzten hundert Jahren. RIDA II [1964] 419. l.) cikke e tekintetben a rendeleti szabályozást és nem a tényleges állapotot rögzíti.

két, majd 1914-től kezdve négy egyetemi jog- és államtudományi kara van. 1874-től kezdődően tíz, majd miután a debreceni és a pozsonyi jogakadémiákból az ott felállított egyetemek jogi karai alakítottak ki, nyolc jogakadémiája működik,¹¹ amelyek mindegyikén alapvizsgázni kellett a római jogból. Az egyetemeken és jogakadémiákon folyó római jogi oktatás általában a XIX. század derekának tudományos irányzatait tükrözik, s csak kivételesen jelentkeznek e tekintetben a múlt század végén külföldön kialakuló irányzatok.

a) A *Savigny és követői által képviselt történeti iskola* szemlélete tükröződik *Hoffmann Pálnak* a pesti és *Farkas Lajosnak* a kolozsvári egyetem professzorának oktatói és tudományos működésében. Hoffmann működését ugyan a dogmatikus beállítottságú, bár gyakorlatiágáért Jhering által pozitíve értékelt Arndts német pandektista művének hatása alatt kezdte,¹² mint annak tanítványa, hamarosan azonban elfordult a pandektista dogmatizmustól és a történeti beállítottságú Puchta (Savigny legjelentősebb követője) Institutióinak hatása alatt megírta a római jog „külszerű történetét” tárgyaló művét.¹³ Hoffmann e páfordulásában Vécsey szerint¹⁴ jelentős szerepe lehetett annak, hogy közvetlenül láthatta ennek a számunkra idegen földön termelt dogmatikus irányzatnak terméketlenségét nálunk, a pesti egyetemen A. Haimberger és B. Schilling osztrák romanisták tankönyveit magyarra átültető Henfner János oktató munkájában.¹⁵ Hoffmann savignyánus beállítottsága semmit sem változik tudományos pályája további során sem, amit erőteljesen bizonyít az a körülmény is, hogy Jhering rendkívül plauzibilis római birtoktanának ismeretében is „olcsó okoskodásnak” tekint minden Savigny birtoktanát támadó nézetet.¹⁶ — Savigny szellemi örökségének másik kiemelkedő képviselője Magyarországon Farkas Lajos. Négy kiadást megért római jogtörténeti tankönyvéről¹⁷ Kolosváry Bálint a következőket mondja:¹⁸ „a könyv a Savigny-féle történeti iskola irányának tipikus képviselője. Szerző arra törekedett, hogy axiómáját, mely szerint a római jog igazi értéke az európai közéletben csak a helyes történelmi méltatás és tárgyalási mód által ismerhető fel, beigazolhassa”. Könyve Savigny szellemében a forráshelyek aprólékos tárgyalásán épül fel. Más munkáiban is Savigny akaratomléletének vitathatatlansága mellett tör lándzsát.¹⁹

b) A *dogmatikus-pandektista irányzat* tükröződik kezdetben *Hoffmannál*,²⁰ *Bozóky Alajos* pandektatankönyvében,²¹ továbbá *Vécsey Tamás* oktató munkájának kezdetén, aki eperjesi jogtanár korában rendszeresen tartott pandekta-praktikumot, utóbb azonban a pandektajog előadását inkább Hoffmannak en-

¹¹ Két állami jogakadémia (Kassán, Nagyváradon), hat egyházi jogakadémia (Egerben, Pécsen, Kecskeméten, Máramarosszigeten, Sárospatakon és Eperjesen).

¹² Arndts, L.: Lehrbuch der Pandekten. München 1855. — Hoffmann: A római magánjog rendszere. Pest, 1858. és Wieacker, Fr.: Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. Göttingen, 1967. 445. l.

¹³ Hoffmann P.: A római jog külszerű története és a perjog. Pest. 1868.

¹⁴ Vécsey i. m. 10. l.

¹⁵ Henfner J.: Római jog. I—III. k. Pest. 1855—56.

¹⁶ Hoffmann: A birtoki jogtan kétségei. Budapest, 1892. 12. l.

¹⁷ Farkas L.: A római jog történelme. Kolozsvár 1893. 1900. 1903. 1905. I. k. A II. kötetből csak az öröklési jog jelent meg.

¹⁸ Kolosváry B.: Farkas Lajos l. tag emlékezete. MTA emlékezés. XX. k. Budapest, 1928. 8. l.

¹⁹ Farkas L.: Tanulmányok a magánjog dogmatikájából. A jogügylet. Jogtudományi Közöny, 1883—1884. évf.

²⁰ Lásd 12., 13. l. ábjegyzet.

²¹ Bozóky A.: A római jog pandektáinak tankönyve. Nagyvárad. 1874.

gedte át.²² A Windscheid és Dernburg által képviselt dogmatikus-pandektista irányzatnak ez az aránylag csekély hatása azzal magyarázható, hogy nálunk az usus modernus Pandectarum nem volt élő jog.

c) A *Jhering-féle pandektisztika* — amely a magyar romanisztikára épp-úgy, mint a civilisztikára rendkívüli termékenyítő hatást gyakorolt — elsősorban *Szászy-Schwarz Gusztáv*, „a magyar Jhering” életművében tükröződik. Nem ellensége a történeti szemléletnek, de kifejti, hogy a római jogtörténet feladata csupán „az erőket feltárni, melyek a római köz- és magánjogot mozgatták... Ha azonban egyesek a római jog eddigi tanítási módját „a római jogtörténelem’ kizárólagos tanításával vélik pótolhatni, ez eltévelyedése a történeti buzgalomnak...” — mondja Farkas tankönyvére utalva.²³ Rámutat arra, hogy a pandektajog nem jelentheti Magyarországon azt, amit Németországban. Nálunk a tiszta római jogot kell előadni, azt amit a jusztiniánuszi Corpus Juris tartalmaz. Kutatási módszere Jhering kritikai-teleologiai metódusa, oktatómunkájában különösen kiemelkedőek a Jhering szellemében tartott, Digestahelyeken alapuló, a gyakorlati életre előkészítő pandektapraktumai.²⁴ Amint Jhering kutatásaiban nem alkalmazza az interpolációs módszert, úgy tör e fellett Schwarz is pálcát megállapítva, hogy „az ún. remekjogászok... jogának korát csak bizonytalan rekonstrukciók útján állíthatjuk részben helyre...”²⁵ Ugyancsak az egyoldalú történeti szemlélettel száll szembe a jheringianus Kiss Mór, a kolozsvári egyetemi pandektajog-professzora. „Tanítanunk kell a római jogot — mondja —, mert ez a modern magánjogrendszerek és így mai hazai magánjogunknak is ius gentiuma, egyetemes alapeleme... ha ezt elhanyagoljuk, akkor hiába varázsoljuk ifjaink elé az antik világot...”²⁶ Ő is a Digestából kiemelt gyakorlati esetek megoldása segítségével oktatja a római jogot, Jhering szellemében.²⁷

d) A Jhering-féle kritikus-teleologikus módszer híve²⁸ ugyan Kiss Géza nagyváradi jogakadémiai, majd 1921-ig debreceni egyetemi tanár, de az ő római jogi oktatásról vallott nézetei figyelemmel vannak a *papyrológiai kutatásokra* is azzal, hogy míg római jogforrásaink „nem nyújtottak közvetlen betekintést a római jogéletbe... az egyiptomi papyrusok főként jogéletet adnak”.²⁹

e) Az *újrendszerű institutio-oktatás* tulajdonképpen a német BGB 1900. január 1. napján történt életbelépésével indul meg. A német-római pandektajog formailag megszűnt a Német Birodalomban élő jog lenni, nincs tehát értelme az institutio- és a pandektajog-kurzus kettősségének. Önálló tantárggyá válik a német polgári jog és megjelenik a római jogi tankönyveknek az a típusa, amely a „*Geschichte und System des römischen Rechts*” címet viseli³⁰,

²² Nagy Ferenc: Vécsey Tamás r. tag emlékezete. MTA emlékiratok. XVIII. k. Budapest, 1922. 9—12. l.

²³ Szászy-Schwarz: Parerga. 334. l.

²⁴ Schwarz G.: Magánjogi esetek Jhering után. Budapest, 1901.

²⁵ Szászy-Schwarz: Parerga. 358. l.

²⁶ Kiss Mór: A római jog és a jogi szakképzés. Klny. a Farkas Lajos emlékkönyvből. Budapest, 1914. 23. és 29. l. — Jhering: Der Besitzwille c. munkáját ő recenzálja először nálunk.

²⁷ Kiss Mór: A Corpus Iuris Civilisből kiszemelt magánjogi gyakorlati esetek gyűjteménye. Budapest, 1883.

²⁸ Kiss Géza: A jogalkalmazás módszeréről. Budapest, 1909. 53—54. l.

²⁹ Kiss Géza: A római jogról. Klny. a Jogállam IX. évf. 4—5. füzetéből. 5. l. — A maga korában komoly értéket jelentett „Ius distrahendi és lex commissoria. Adalékok a római és görög—egyiptomi zálogjog történetéhez” (Kolozsvár, 1912.) c. műve.

³⁰ Kiss Mór: A római jog. 8—9. l.

előadván benne a római jogforrások történetét, valamint az Intitutiók dogmatikáját. Ez a tankönyvtípus nálunk lényegében először Vécsey és Szentmiklósi Márton, a budapesti egyetem professzorainak tollából jelenik meg.³¹ Míg azonban a Szentmiklósié meglehetősen érdektelen „Schulbuch”, amely a római jogintézményeket sokszor idő és tér felett mutatja be, Vécsey Tamásé színes — a római jog magyarországi behatolásának folyamatát is érdekesen elsőízben felvázoló — történeti bevezetés után a kutatásra is sarkalló, lábjegyzetekkel ellátott intézménytörténetet ad, megfelelő dogmatikai elemzéssel, bőven kihasználva a római jogintézmények kazuisztikájában rejlő didaktikus lehetőségeket. Egyebekben a századfordulótól kezdve maga Vécsey is — valószínűleg Schwarz hatása alatt — Jhering hívévé válik, aki bár elismeri Savigny érdemeit, de tankönyvében pozitívan értékeli Jhering kritikus-realisztikus módszerét, élesen elmarasztalja a Begriffsjurisprudenzet és rámutat arra, hogy a jogalkotó előtt mindig valamely cél (Jhering) lebeg.³²

II. A RÓMAI JOG OKTATÁSÁBAN ÉS AZ ERRE VONATKOZÓ NÉZETEKBEŒ BEÁLLOTT VÁLTOZÁSOKAT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN MAGYARORSZÁGON

1. A századforduló körüli években a római jog tudományában olyan tényezők jelentkeztek főként Németországban, s részben Itáliában, amelyek a római jog művelésében és oktatásában jelentős változásokat hoztak, s hatásuk Magyarországon is szükségképpen változásokat eredményezett a római jog oktatásában és a tankönyvekben.

Melyek voltak ezek a tényezők?

a) A német BGB-nek a századfordulón történt életbelépésével az *usus modernus Pandectarum* megszűnt Németországban formailag élő jog lenni. Ezzel együtt járt az, hogy a római jog itt egyoldalúlag történeti stúdium jellegét kezdte öltetni. „In der Tat ist es seit 800 Jahren das erste Mal, dass das römische Recht von der Rechtslehre ausschliesslich als historisches Phänomen behandelt wird. Darin liegt das Wesen der Krise des römischen Rechts, die wir heute überall erleben. Sie bedeutet in der einseitigen Historisierung des Studiums des römischen Rechts nicht bloss Bruch mit einer Jahrhundertalten Tradition, sondern auch Abdikation” — mondja Koschaker,³³ aki úgy érzi, hogy a BGB életbeléptetése megkondította a római jog, mint egyetemi stúdium felett a lélekharangot. Magyarországon ugyan — ahol a római jog pandektajog alakjában sem volt élő jog — ez a kérdés nem jelentkezett ilyen élesen, de az a körülmény, hogy a római jog Európa egyik leghatalmasabb államában megszűnt élő jog lenni, némileg nálunk is csökkentette jogászörökben a római jog jelentőségét.

b) Mintegy jó három évtizeddel később újabb csapás éri a római jogot Németországban. Az 1920. február 24-én kiadott *nemzeti szocialista pártprogram* 19. pontja a következőket mondja: „Wir fordern Ersatz für das der materialistischen Weltordnung dienende römische Recht durch ein deutsches Gemeinrecht.”³⁴ Az 1933-ban uralomra jutott náciizmus ezt a programpontját valóra

³¹ Vécsey: A római jog institutiói jogtörténeti bevezetéssel a forrásokba. Budapest, 1907. és Szentmiklósi M.: A római jog institutiói. Budapest, 1900.

³² Vécsey: A római jog instit. Budapest, 1907. 9. l.

³³ Koschaker, P.: Europa und das römische Recht. München—Berlin, 1958.

342. l.

³⁴ Koschaker i. m. 311. l.

is váltja, amit hűen tükröznek Koschakernek, a nagy német romanistának segélykiáltásként ható szavai, amelyek a nácizmus hatalmának csúcspontján; 1938-ban hangzottak el: „Ich kämpfe nicht für mein Fach... Nicht darauf kommt es an, ob es noch Professoren des römischen Rechts geben soll und ob sie Zuhörer haben. Nicht deshalb trete ich für das römische Recht ein, weil es ein merkwürdiges und interessantes Recht der Vergangenheit ist, sondern ich verteidige es, weil es im Laufe seiner Geschichte fast 2 1/2 Jahrtausenden ein wichtiger Faktor der europäischen Kultur geworden ist und heute noch ist.”³⁵ — Magyarországon ugyan a harmincas évek derekán mértékadó jobboldali beállítottságú jogász körök sem rokonszenveztek a római jog visszaszorításának gondolatával, hogy azonban ilyen irányzatok mégis lábrakaptak hazánkban a német nemzeti szocialista pártprogram hatása alatt, ez nyilvánvaló *Vladár Gábornak*, a Horthy-rezsim későbbi igazságügyminiszterének 1936-ban, az országos felsőoktatási kongresszuson elhangzott megállapításaiból. Ezek szerint „azok a kívánságok, amelyek a római jog tanításának visszaszorítása iránt merültek fel, alkalmasint a Németországban lábrakapott jelszavas divatból táplálkoznak”. Igen helyesen mutat rá *Vladár*, hogy a német pártemberek által a római jog ellen intézett kettős támadás, hogy ti. a római jog vitte bele a német jogtudományt a természetlen *Begriffsjurisprudenz*-be és az tette a német jogot túlzottan individualistává, minden alapot nélkülöz. A *Begriffsjurisprudenz* ti. Kant filozófiájának transzponálása a jogtudományba, ez pedig a XVIII—XIX. században ment végbe, míg a római jog recepciója már évszázadokkal előbb bekövetkezett; de az individualizmussal kapcsolatban emelt vád is alaptalan, hiszen a római jog a német fejedelmek tetszését éppen államjogi és nem magánjogi tanaival nyerte meg.³⁶

c) Az *interpolációs kutatómódszer* Német- és Olaszországban már a század elején rendkívül elterjedt, szinte túlzásokba csap át („*Interpolationenjagd*”), s így szükségképpen Magyarországon is egyre jobban érezteti hatását. Ennek következménye, hogy a Szász-Schwarz által kialakított sajátos magyar pandektisztikának — amely a jusziniánuszi *Corpus Juris Civilis*, tehát a tiszta jusziniánuszi római jogot teszi az oktatás középpontjává —, Magyarországon bealkonyul. Az interpolált szövegek felismerésének kritériumai egyre jobban differenciálódnak, egyre megbízhatóbbakká válnak, úgyhogy *Marton Géza* is, aki mesterének Szász-Schwarzot vallotta, e tekintetben szintén mestere ellen fordul. Elősegíti természetesen e pandektisztika kimúlását Szász-Schwarz 1920-ban bekövetkezett halála, valamint *Kiss Mórnak*, másik pandektistánkunknak 1921-ben állásáról történt lemondása.³⁷

d) Világszerte megerősödik és fejlődik a Mitteis kezdeményezte provinciai jog-kutatás és ennek kapcsán a *jogi papyrológia*, mint a római jog segédtudománya egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. Ez az irányzat természetesen a magyar romanisztika tudományában is érezteti hatását, az egyetemi oktatásnak azonban szerves részévé nem válik.

d) A századfordulótól különösen az olasz irodalomban jelentkezik erőtelje-

³⁵ *Koschaker, P.*: Die Kriese des römischen Rechts und die romanistische Rechtswissenschaft. München—Berlin, 1938. Vorwort.

³⁶ Magyar Felsőoktatás (1936. évi december hó 10-től december 16-ig tartott országos felsőoktatási kongresszus munkálatai). Szerk.: *Mártonffy Károly*. Budapest, 1937. II. k. 258. l. *L. Sztéhló Zoltán*: A római jog studiuma egyetemi oktatásunk rendszerében. Miskolci Jogászélet. 13 (1937) 108—109. l.

³⁷ *Ladányi Andor*: A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében. Budapest, 1969. 315. l.

sen az az irányzat, amely a kereszténységnek a római jogra gyakorolt hatását helyezi előtérbe, sőt a jusztiniánuszi jogot egyenesen katolikus jognak minősíti.³⁸ Ez az irányzat a harmincas évektől kezdve Magyarországon is jelentkezik.

f) Miután Magyarországon a második polgári jogi kodifikációs kísérlet is megghiúsult, bizonyos jogász körökben meglehetősen általánossá válik az a feltevés, amelyet Szász-Schwarz Gusztáv még 1912-ben úgy fogalmazott meg, hogy „aki mai törvényhozásunkat és joggyakorlatunkat szorgos szemmel vizsgálja, annak arra az eredményre kell jönnie, hogy a mai magyar törvénytárban és joggyakorlatban annyi a római jog, mint bármely nyugati országban, mely a római jog alapján kodifikált, pl. Ausztriában, Franciaországban, vagy Németországban”. Rámutat továbbá arra is, hogy miután magánjogi törvényhozásunk német és osztrák minták szerint igazodik, így a római jogot másodkézből vesszük át, s ahol írott jogunk nincs, ott „általános jogszabályok” és „a dolog természetű” címén felsőbb bíróságaink a római jogot alkalmazzák.³⁹ Ennek a szemléletnek egyenes következménye volt az a törekvés, hogy az oktatásban a római jogot a magyar magánjoggal minél közelebbi kapcsolatba hozzák.

III. A RÓMAI JOG OKTATÁSÁNAK CÉLJAI ÉS IRÁNYAI MAGYARORSZÁGON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

I.

1. A német BGB életbelépése után Németországban kialakult római jogi tankönyvtípus, amelyet a „*Geschichte und System des römischen Rechts*” kifejezéssel jelölhetünk, kétféle változatot tüntetett fel. Az egyik a római alkotmánytörténetet is adta rövid összefoglalásban, majd a jogforrások történetét, s a római jog európai továbbélésével kapcsolatos (glosszátorok, kommentátorok, a római jog német recepciója stb.) anyagot (*Geschichte*), valamint az institúciók dogmatikáját (*System*). A másik típus a római alkotmány rövid történeti vázolását elhagyta, s a történeti részben csupán a források történetéről szolt és a továbbélés kérdéseit vázolta. Nálunk mindkét tankönyvtípus fellelhető (az előbbihez számítható Marton, Pázmány, Személyi és Sztehlo, az utóbbihoz Szentmiklósi és Notter tankönyve),⁴⁰ közös tulajdonsága azonban mindegyiknek, hogy az

³⁸ Riccobono, S.: *Cristianesimo e diritto romano*. Milano, 1911. — Roberti, M.: *Cristianesimo e diritto romano*. 1934. — Biondi, B.: *Giustiniano primo principe e legislatore cattolico*. Milano, 1936. — Sargenti, M.: *Il diritto privato nella legislazione di Costantino*, Milano, 1938. — Hohenlohe, C.: *Einfluss des Christentums auf das Corpus juris civilis*. Wien, 1937. Ez persze nem jelenti azt, hogy ilyen tárgyú művek a múlt század német, sőt még a római jog magyar irodalmában is (Bozóky Alajos: Az első keresztény kodifikáció. Codex Theodosianus Bpest, 1900.) ne láttak volna napvilágot, de irányzattá ez a gondolat csak a századforduló után izmosodott. Magyar irodalom: Személyi Kálmán: *Keresztény eszmék hatása a római kötelmi jog kifejlődésére*. Szeged, 1939. — Visky Károly: *A kereszténység hatása a jusztiniánuszi házasságra*. Debreceni Egyetemi Évkönyv, 1933. és *A kereszténység és a római jog felelősség rendszere*. Notter Antal emlékkönyv. Budapest, 1941.

³⁹ Szász-Schwarz: *Parerga*. 324—325. l.

⁴⁰ Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve*. *Institúciók*. Debrecen, 1922. (1957-ig 7 átdolgozott kiadást ért meg.) — Pázmány Zoltán: *A római jog institúciói*, 3 kiadásban, utoljára Karcag. 1930. — Személyi Kálmán: *Római jog*. Nyíregyháza, 1932. — Sztehlo Zoltán: *Vezérfonal a római jog institúcióihoz*. Miskolc, 1920. — Szentmiklósi: *A római jog institúciói*. Budapest, 1922. (Ez már tizedik kiadás volt és a szerző 1932-ben békövetkezett haláláig még két kiadást ért meg a könyv.) — Notter Antal: *Római jog*. Budapest, 1933. (Sokszorosítva.)

institutiók dogmatikáját a *pandektisztika által kialakított rendszerben* ismertetik (általános rész, személyi jog, dologi jog, kötelmi jog, családjog és öröklési jog), s csupán arról van szó, hogy a római perjogot mindjárt az általános rész keretében, mint a jogérvényesítésről szóló tanok anyagát adják (Marton, Szentmiklósi, Személyi), vagy pedig az institutió-rendszer tükröződéseként az anyagi jog ismertetése után nyújtják (Pázmány és Sztehlo). Egyedül Notter Antal, a budapesti egyetem professzora az, aki az institutiók dogmatikáját nem pandektista, hanem institutió-rendszerben (de personis, de rebus, de actionibus) tárgyalja.

2. E tankönyvekben a római jog oktatásának többféle célja nyer megjelölést. Melyek ezek a célok?

a) A római jog oktatását e kornak *communis opinioja* szerint mindenképp elött az teszi szükségessé, hogy az — bár közvetlenül sehol nincs érvényben — közvetve minden művelt nemzet polgári törvénykönyvében benne van,⁴¹ mintegy *anyajoga* a modern magánjogoknak, amelyek a római jog ismerete nélkül meg nem érthetők. Ilyen formában egyetemes jog, nem egy letűnt nép és birodalom joga; nem holt jog, hanem halhatatlan jog.⁴² Személyi emellett rámutat arra is, hogy az 1928. évi Mtj. több római jogi elemet tartalmaz, mint érvényben levő magánjogunk.⁴³

b) A másik célja a római jog oktatásának, amely az elsővel szemben már eléggé vitatott, hogy az *propedeutika legyen a magánjoghoz*. Ez a felfogás már Vécsey-nél is megtalálható, aki hátrahagyott irataiban rámutat arra, hogy „a római jogot . . . kiválóan propedeutikai jelentőségében méltányoltam”.⁴⁴ Ugyancsak magánjogi bevezetésnek tekinti eleinte Sztehlo is a római jogot.⁴⁵ E nézettel száll szembe Személyi, aki szerint a római jog oktatásának nem célja az, ami a római írók institutióinak volt: az érvényben levő jog tanulásához bevezetést adni, hanem jogtörténeti szemléletet kialakítani.⁴⁶ Ugyancsak támadja a propedeutikai szemléletet Vladár az 1936-ban tartott felsőoktatási értekezleten, midőn a budapesti jogi kar által 1932-ben készített tantervi javaslatnak azon részét kifogásolja, amely a római jogot a következő címen veszi fel a javaslatba: „Római jog, mint általános magánjogi bevezetés”, s azt hangsúlyozta, hogy el kell hagyni minden mentegetőzést, minden kommentárt s „nyíltan, tartózkodás nélkül kell színt vallani; igenis tanítjuk a római jogot, nem valami mankóval alátámasztva, hanem a maga értékéért”.⁴⁷ E szerint tehát a római jog nem előtanulmány a magánjoghoz, hanem több ennél: minden modern magánjog alapját képező anyajog, amelynek ezenkívül más fontos értékei is vannak. Melyek ezek a további értékek, amelyek a római jog oktatását indokoltá teszik?

c) A római jog *jogtörténeti érték*, amely lehetővé teszi, hogy a hallgató „egy évezredre visszanyúló fejlődésben lássa kialakulni az egyes magánjogi intézményeket” — mondja Marton Géza.⁴⁸ Szintén jogtörténeti értékét hangsúlyozza Személyi.⁴⁹ Jellemző, hogy az a célkitűzés, amelyet a marxista romaniz-

⁴¹ Marton i. m. 211. — Pázmány i. m. 4—5. l.

⁴² Notter i. m. 9. l.

⁴³ Személyi: Jogászképzés és klasszikus műveltség. Parthenon. 1932. V. füz. 33. és h. l.

⁴⁴ Nagy Ferenc i. m. 10. l.

⁴⁵ Sztehlo i. m. Előszó.

⁴⁶ Személyi i. m. I. k. 6. l.

⁴⁷ Magyar Felsőoktatás II. k. 258. l.

⁴⁸ Marton i. m. 2. l.

⁴⁹ Személyi i. m. I. k. 6. l. Ezt hangsúlyozza utóbb Sztehlo is (36. jz.).

tika annyira erősen hangsúlyoz, a legkisebb jelentőséget nyer a római jog oktatásának indokai közt a két világháború között, s a maga teljes jelentőségében csak Marton fejté azt ki.

d) A római jog *tanjog*. E kifejezés kétféle tartalmat fedett; egy alacsonyabb és egy magasabb rendűt. Az előbbi szerint a római jogon kell megtanítani a kezdő hallgatóknak a jogtudomány alapfogalmait,⁵⁰ az utóbbi szerint, amely nálunk Hoffmannra (a római jog „a jogászai gondolkodás iskolája”),⁵¹ valamint Kiss Mórra (a római jogot „a római mesterek eddig utól nem ért jogászai művészetének elsajátítása végett kell oktatni”)⁵² vezethető vissza, a római jog a jogászai gondolkodás magasiskolája. Míg az utóbbi nézet meglehetősen általános elismerést nyert, az előbbit rendkívül hevesen támadta Marton az 1936. évi felsőoktatási értekezleten, midőn rámutatott arra, hogy „aki az emberi elmének ezt a remek alkotását csak arra tudja felhasználni, hogy rajta a kezdőknek alapfogalmakat tanítson, az vétkezik a római jog ellen. Hasonlít ez az eljárás ahhoz... a középiskolai tanításmóddhoz, mely az ókori és újkori klasszikusok olvasását csak arra használja, hogy rajtuk a gramatika, vagy szintaxis szabályait gyakoroltassa”. S hogy az ilyen szellemben történő római jogi oktatás hazánkban sem az első világháború előtt, sem utána nem volt ritkaság, mutat erre Marton az a további megállapítása is, mely szerint már Schwarz Gusztáv is megmondta, hogy a jelen római jogi oktatást ilyen okok miatt akár törölhetnék a tantervből.⁵³

e) Végül a római jog ún. *mintajog*. E nézetnek, amely egyúttal a római jogi oktatás egyik döntő célját is megjelölte Magyarországon, ahol a római jog recipiált formában élő jog sohasem volt, történelmi gyökerei voltak. Bónis György mutat rá a római jog magyarországi behatolásának történetét tárgyalva, hogy a római jog nálunk bizonyos ideál, „a tökéletes jog”, valami olyasféle volt mindig, mint a rómaiaknál a *ius naturale*.⁵⁴ E gondolatot Marton úgy fogalmazza meg, hogy a római jog tudományos értéke abban rejlik, hogy abban „a legtökéletesebb, mai napig is mintaképpül szolgáló példája van előttünk az egyéni tulajdon alapján nyugvó magánjogrendszernek”.⁵⁵ Notter kifejezetten „mintajognak” nevezi a római jogot, indokolva ezt azzal, hogy a római jog bizonyos tételeinek színvonalát a ma hatályban levő jog még nem érte el, „tehát a római jog eme tételei és intézményei ma nincsenek megvalósítva, de megvalósítás után kívánczoknak”.⁵⁶

II.

1. A két világháború között a római jog oktatása négy egyetem jog- és államtudományi karán (Budapesten, Debrecenben, Pécsen és Szegeden, majd a szegedi karnak Kolozsvárra való átköltözése után, 1940-től Kolozsvárt), valamint előbb négy, majd a sárospataki jogakadémia húszas évek elején történt

⁵⁰ Osváth Gyula: Miért tanuljuk a római jogot. Római jogi dolgozatok I. füz. Rimaszombat, 1910. — Közel áll e szemlélethez Vladár nézete, amit 1936-ban fejtett ki. Magyar Felsőoktatás, II. k. 259. l.

⁵¹ Eckhart i. m. 606. l.

⁵² Kiss Mór: A római jog. 23. l.

⁵³ Magyar Felsőoktatás II. k. 118. l.

⁵⁴ Bónis György: Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn. IRMAe Pars V. 10. Milano, 1964. 111. l.

⁵⁵ Marton i. m. 2. l.

⁵⁶ Notter i. m. 11–12. l.

megszűnésekor három jogakadémián (Egerben, Kecskeméten és Miskolcon) folyt.

Budapesten a római jog második tanszéke 1920-ban Helle Károly halálával megszűnő, e tárgyat 1932-ig egyedül a már 1894 óta itt működő *Szentmiklósi (Kajuch) Márton* adta elő.⁵⁷ Szentmiklósi 1932-ben bekövetkezett halálától kezdve a római jogot *Notter Antal*, az egyházjog professzora adta elő Marton Gézának, a debreceni egyetem professzorának 1937-ben ide történt kinevezéséig. *Marton Géza*, aki a magyar romanisztikának 1922-ben először megjelent, didaktikailag kiváló institutió-tankönyvével és a felelősségtan terén végzett európai híré kutatásaival mintegy négy évtizedig vezéralakja volt, 1957-ig töltötte be ezt a katedrát. — A *debreceni jogi karon Marton Géza* 1921—1937-ig volt a római jog professzora, s ez idő volt értékes munkásságának talán legeredményesebb korszaka. 1937-től a debreceni jogi kar 1949-ben történt megszűntéig itt a római jog professzora a volt miskolci jogakadémiai tanár, *Sztechlo Zoltán* volt. — A *pécsi jogi karon* 1921-től kezdve a római jogot *Pázmány Zoltán*, a kecskeméti jogakadémia volt tanára adta elő, 1939-ben történt nyugalomba menetele után pedig a magyar jogi romanisztika jelenlegi nesztora: *Óriás Nándor*, az egri jogakadémia volt tanára nyert e tanszékre kinevezést, s ő adta elő itt a római jogot 1955-ben történt nyugalomba vonulásáig. A *szegedi jogi karon* 1921-től *Kiss Albert* volt a római jog professzora 1937-ben bekövetkezett haláláig, 1938-ban pedig *Személyi Kálmán*, a budapesti egyetem kiváló és a római jog oktatásában eddig is jelentős érdemeket szerzett magántanára nyert kinevezést e katedrára. 1940-ben a karnak Kolozsvárra való áthelyezésétől kezdve 1944-ig itt működött mint professzor. — Az *egri jogakadémián* a római jog tanára 1914-től kezdve *Óriás Nándor* volt, egészen 1938-ig, pécsi professzorrá történt kinevezéséig. Ezt követően — tekintettel arra, hogy a jogakadémiák léte ez időszokban bizonytalanná vált — e katedrát nem töltötték be, s helyettesként látták el e tárgy előadását a jogakadémia tanárai. *Kecskeméten* 1919-től 1921-ig *Marton Géza* adta elő a római jogot. 1921-től 1940-ig a jogakadémia volt tanára, *Réthey Ferenc* mint helyettes volt a római jog előadója, 1940-ben pedig *Kiss Barnabást* nevezték ki erre a tanszékre, aki itt 1944-ig működött. A *miskolci jogakadémián* 1921-től *Sztechlo Zoltán* volt a római jog tanára 1938-ban debreceni egyetemi tanárrá történt kinevezéséig, s ezután a tanszéket ugyancsak a fent említett okból nem töltötték már be (a tárgy előadását *Zelenka István*, a magánjog tanára látta el 1944-ig). A *sárospataki jogakadémián* a római jog utolsó előadója a jogakadémiának a húszas évek első felében történt megszűnéséig *Trócsányi József*, a magánjog tanára volt.⁵⁸

2. A római jog oktatásának irányai ez időben részben a múlt hagyományai, részben bizonyos újabb szempontok szerint igazodnak.

a) A *történeti iskola hagyományai* a két világháború közti római jog oktatásunkban talán legerősebben *Pázmány* tankönyvében érezhetők. A római jog „kültörténete” tankönyvének mintegy 1/5-ét teszi ki, míg a többi, e korszakból származó tankönyveknél ez az arány jóval kisebb, Marton Institutiói-

⁵⁷ *Eckhart* i. m. 670. l.

⁵⁸ A fenti adatokat illetően megjegyzendő, hogy azokat *Eckhardt* idézett munkájából, a *Magyar Életrajzi Lexikonból* (I. k. 923. l. II. k. 159., 303., 379., 507., 742., 758. l.), továbbá *Óriás Nándor* ny. egyetemi tanárnak és *Újszászy Kálmán*nak, a sárospataki kollégiumi könyvtár igazgatójának levélbeli tájékoztatásából merítettem, akiknek ezúton legyen szabad e dolgozathoz nyújtott többirányú szíves segítségükért őszinte köszönetemet kifejeznem.

ban pl. kb. az anyag $\frac{1}{10}$ -e. A múlt század német pandektisztikájából Pázmány csupán a történeti iskola szerepét emeli ki, s bár joggal mondja Savigny fellépését korszakalkotónak, a múlt század pandektistái közt nem differenciál, a Jhering nevét csak mellesleg említi meg, úgyhogy az általa vázolt képből egyáltalában nem tűnik ki az a küzdelem, mely a savignyánus és jheringiánus szemlélet között dült a századforduló után is.⁵⁹ Savignyánus szemléletének igazolására egyébként elég legyen arra utalni, hogy Pázmány Savigny birtoktanát mint egyedül lehetséges elméletet adja elő; a birtoktan terjedelmes irodalmát ugyan teljességre törekedve nyújtja a hallgatónak, de abból éppen Jhering: *Der Besitzwille* (1889) c. korszakalkotó művének megemlézése hiányzik, s Jhering: *Causaltheoriejára* csak egy lábjegyzetben utal, egészen bagatellizálva azt.⁶⁰

b) A *Jhering-féle pandektisztika*, amely Szászy-Schwarz közvetítésével nyert recepciót Magyarországon, *Marton Gézánál* érvényesül legerősebben. Ez érthető, hiszen Szászy-Schwarz Jhering tanítványa volt, őt tekintette mesterének, s Marton Géza Szászy-Schwarznál habilitált a római jogból. A római jog tudományos értékeinek a gyakorlati jogászképzésben való felhasználása, a római jognak és az élő magyar magánjognak egymással szoros kapcsolatban való művelése Marton Gézának éppúgy sajátja, mint két nagy tudományos elődjének. „Bár jelentős önálló kutatást végzett a római jog területén — mondja Szabó Imre⁶¹ — s elsősorban a római joggal foglalkozó tudomány művelőjének tartották, s joggal tekintették és tekintik annak is, tulajdonképpen e kutatásait is sok tekintetben összehasonlításként használta ahhoz, hogy az általa vizsgált főkérdés történeti fejlődését megértse, a múltat a jelennel összehasonlítsa, s a jogfejlődésben a megmaradó és változó elemek viszonyát meghatározza.” Jasztyuk jellemzése a jheringi profilnak! Kétségtelen, hogy bár a magyar irodalomban Jhering birtoktanának első propagálója, kommentátora és kritikus Szászy-Schwarz, Jhering birtoktanát a kauzális elmélet, a birtok mint alanyi jog és a birtokvédelem jogpolitikai indoka tekintetében mégis nem Schwarz, hanem Marton adja vissza a maga eredetiségében a magyar romanisztikában. Mint maga is mondja *Institutióiban*: „Az itt előadott birtoktan Jhering Rudolf nevéhez fűződik”.⁶² S miután mintegy 40 éven keresztül Marton római jogi tankönyve volt Magyarországon az általánosan használt római jogi tankönyv, szinte az egész magyar római jogi oktatás profilját: e tankönyv szabta meg négy évtizeden keresztül, s a magyar jogászság Jhering birtoktanát ismerté meg Marton közvetítésével a maga teljességében. Egyebekben a rendkívül kritikus Marton a magyar romanisták közül egyedül a „magyar Jheringet”, Szászy-Schwarzot minősíti olyannak, akinek munkássága európai jelentőségű.

c) Az *interpolációs kutatómódszer* eredményei Magyarországon először az első világháború után, tehát meglehetősen későn jelentkeznek a római jog oktatásában. Érdekes, hogy éppen a jheringiánus *Marton Géza* az, akinek oktatómunkásságában először jelentkezik nálunk e kutatómódszer eredményeinek feltárása. Korniss Gyula⁶³ Marton akadémiai székfoglalóját méltatva hang-

⁵⁹ Pázmány: *Inst.* 1927. 114. l.

⁶⁰ Pázmány: *Inst.* 1927. 219—220. l.

⁶¹ Szabó Imre: Marton Géza (1880—1958). *Magyar Tudomány*. 1958. évf. 135. l. — Marton munkásságának méltatását lásd még *Móra Mihály*: Egy tudósi életpálya ormán. *Jogtudományi Közlöny*. 1957. 4—6. sz. 176. és k. l. Tankönyvének marxista kritikáját lásd *Világhy Miklóstól* (*Jogtud. Közl.* 1957. 4—6., 212—223. l.).

⁶² Marton i. m. 134. l.

⁶³ Korniss Gyula: A római jog mai értéke — Marton Géza. *Tudós fejek*. Budapest, 1942. 51. l.

súlyozta, hogy Marton Géza volt az, aki rájött arra, hogy a jogforrások számos adata nincs összhangban a pandektajogban uralkodó és a modern jogba is átszivárgó felelősségi tannal. Az interpoláció-kritikai kutatás segítségével Marton mutatott rá arra, hogy a klasszikus kor felelőssége inkább objektív, vagyis a vétkességi felelősségtől függetlenebb, mint a jusztiniánuszi jog. Marton tehát a római jog tudománya számára legnagyobb jelentőségű megállapítását éppen az interpolációkritika módszerénél felhasználásával tette meg, s tankönyvének újból és újból átdolgozott kiadásaiban egyre tökéleesebb rétegeződésben mutatta be a régi római jog, a klasszikus és a jusztiniánuszi jog felelősségi konstrukcióját. A látszólagos ellentmondást, ami Marton tudományos útjának pandektista kezdete és a modern idők kutató módszerének maximális felhasználása között mutatkozott, nagyszerűen hidalja át Martonnak az 1936. évi felsőoktatási kongresszuson elhangzott okfejtése. „A XIX. századbeli pandektatudomány azóta meghalt — mondja Marton⁶⁴ — kirántotta alóla a talajt az interpolációkritikán nyugvó szövegszemlélet. De maga a tanulmány nem vált feleslegessé, csak kényszerült kifejezetten történeti (intézmény- és dogmatörténeti) jellegűvé válni, amivel az egyetemi tanításnak is számolnia kell”. Íme a Szász-Schwarz által teremtett sajátos magyar pandektisztika emlőin nevelődött tudós, aki a legnagyobb rugalmassággal tudta szemléletének szolgálatába állítani a legmodernebb kutatási módszereket, s azzal új eredményeket létrehozni! Ebben a szemléletben íródtak tanítványának és magántanárának, a kecskeméti jogakadémia tanárának: *Kiss Barnabásnak* főként a felelősségi jog kérdéseit tárgyaló munkái.⁶⁵ — Kifejezetten az interpolációs kutatómódszer zászlóvivője *Személyi Kálmán*. E módszer mélyreható elemzését a magyar jogi romanisztikában egyedül ő adta.⁶⁶ Tankönyve Marton tankönyvénél is szemléletesebben tárja fel — kivéve a római jog felelősségtanát — a római jog rétegződését, s ha didaktikai erőnei némileg el is maradtak Marton tankönyvétől, a kiváló hallgatókat gazdag irodalmával és forráshivatkozásaival jobban sarkallta a tudományos kutatásra e mű, mint az előbbi (Marton ui. nem jelölte meg sem az irodalmat, sem latin idézetei mellett a forráshelyet). Miután *Személyi* tankönyvének tengelyében az interpolációkutatás eredményeinek a hallgatóság elé való tárása áll, a mű szükségképpen fokozottabban történeti jellegű, mint Marton tankönyve. További különbség a két tankönyv között, hogy míg Marton az interpolációkutatás eredményei alapján inkább a klasszikus jog oktatását kívánja műve központjába helyezni, hiszen véleménye szerint a jusztiniánuszi törvényhozás „a római klasszikus jognak józan lényegét sokszor túlfinomította, kihegyezte és deformálta”,⁶⁷ *Személyi* inkább a jusztiniánuszi jogot látszik előnyben részesíteni éppen az interpolációkutatások eredményeképpen, mert nézete szerint meddő minden kísérlet, amely a klasszikus jogot kívánja elsősorban a hallgatóság elé tárni, hiszen a klasszikusok művei „közvetlen források hiánya miatt az anyag teljes kifejtéséig nem juthatnak”. De ettől eltekintve is „nem

⁶⁴ Magyar Felsőoktatás II. k. 119. l.

⁶⁵ *Kiss Barnabás*: Veszélyviselés a rabszolgavételnél. Kecskemét, 1939. — Fuga servi. Kecskemét, 1940. — A „veszély” kérdése adás-vételnél a római jogban. I. Custodia felelősség. Kecskemét, 1940. — A „veszély” kérdése adás-vételnél. II. Periculum emptoris. Kecskemét, 1943. — Ugyancsak a felelősségi jog köréből írta habilitációs értekezését Marton másik tanítványa *Visky Károly* (A „vis major” a római jog forrásaiban. Budapest, 1942.).

⁶⁶ *Személyi*: Az interpolációs kutatómódszer. Pécs, 1929.

⁶⁷ Marton akadémiai székfoglalójában foglalt megállapításokat így idézte *Korniss* (i. m. 50. l.).

nélkülözhetnének Justinianus jogának feldolgozását, mert az újabkori magánjogokra Justinianus örökítette át a római jogot.”⁶⁸

d) A római jog oktatását — mint már említettük — valamennyi tankönyv azzal indokolta, hogy habár az megszűnt élő jog lenni, mégis *valamennyi modern magánjog anyajoga; a modern polgári törvénykönyvek kulcsa*. Ezt az oktatási célt egyaránt szolgálták a római jogi előadások, tankönyvek és a római jogból tartott szemináriumok. Marton a tankönyvében tárgyalt római jogi szabályok egy részét a modern életből vett példákon illusztrálja. *Személyi Kálmán* tankönyvében kiemelendő sajátosság, hogy egy-egy intézmény tárgyalásánál következetesen összeveti azt — lehetőleg a jusztinianuszi konstrukciót — a magyar polgári bírósági gyakorlatba átment Mtj, továbbá az Optk, a német BGB, a francia Code Civil, az olasz Codice Civile vonatkozó §§-ival, ami széles magánjogi látókört biztosított az anyagban elmélyülő hallgatónak. Így mutatja ki pl., hogy a regula Catoniana átvételre került a Mtj. 1010. §-ába⁶⁹ („semmis szerződés nem válik érvényessé azzal, hogy a semmisség oka később megszűnik”). Ezzel máris egy római és magyar magánjogi szabályt rögzített a hallgatóság elméjében. Hasonló célzat vezet — azonban csupán a magyar magánjog vonatkozásában — *Sztehlo Zoltán*.⁷⁰ Ezt a célt szolgálták a római jogból tartott szemináriumok, ha a professzor megfelelő tartalommal tudta azt megtölteni. E római jogi szemináriumok gyakorlati tartalommal való megtöltésének úttörője Szászy-Schwarz Gusztáv volt,⁷¹ aki Jhering szellemében a Digesták egy-egy jogesete alapján tartott pandektapraktikumaival a kiváló hallgatók kis csoportját tudta aktivizálni, s a gyakorlat felé vezető úton elindítani. E szemináriumoknak azonban éppen az volt a hibája, hogy még a két világháború között is (nemcsak — mint *Személyi* mondja — az I. világháború előtt) egy-egy kivételes, ifjúságszerető tanár köré csoportosuló hallgatók viszonylag kicsiny körét ölelték fel, s e csoport csak részben állt kiválóakból, többen voltak köztük törtető, akik csak a professzor figyelmét akarták felhívni magukra. *Személyi* 1941-ben kiadott római jogesetgyűjteményével, (amelyben a jogforrások alapján római és még — mint mondja — bizonyos anakronizmus árán is modern jogeseteket kívánt hallgatóival megoldatni) a gyakorlati nevelés érdekében minden hallgatót be kívánt e munkába vonni.⁷² — Nemcsak a modern magánjogok, de a modern polgári perjogok anyajogának is tekinti a római jogot *Kiss Barnabás*, aki a római perjogot éveken keresztül speciálkollégium formájában adta elő Kecskeméten, s ez irányú tanulmányában rámutat a modern perjogi elvek (szóbeliség, közvetlenség stb.) római gyökereire.⁷³

e) *A római jog, mint keresztény jog oktatása* talán egyedül *Notter Antal*-nál észlelhető, amit az Itáliában megindult, s fent említett irányzaton kívül döntően az indokolt, hogy a nevezett a katolikus egyházjog professzora volt, s csak átmenetileg oktatta a római jogot. Kézirat gyanánt használt tankönyv-

⁶⁸ *Személyi*: Római jog. I. k. 6—7. l.

⁶⁹ *Személyi*: Római jog I. k. 173. l.

⁷⁰ Lásd tankönyvének előszavát.

⁷¹ *Ladányi* i. m. 69. l.

⁷² *Személyi*: Szemelvények és feladatok római jogi gyakorlatokhoz. Kolozsvár, 1941. 3—5. l. Hasonló praktikumokat tartott mind egri jogakadémiai, mint pécsi egyetemi tanár korábban *Óriás*. Marton szemináriumain szövegexegezis és referátumok előadása szerepeltek, *Sztehlonál* „A római jog forrásai” c. speciálkollégium keretében Gaius institutióit olvasták a hallgatók.

⁷³ *Kiss Barnabás*: A római jog és a modern perjogi elvek. Kecskemét, 1938.

vének irányát jól jellemzik az alábbiak: „Római jog alatt a jusztiniánuszi jogot értjük, ez pedig keresztény jog; a római jogot a pápák az egyházi jog alapjává és részévé tették és egyik-másik méltánytalan rendelkezését kiigazították. A római jog olyan mértékben vonult be az egyházba, hogy a kánoni jog ... nem egyéb, mint az egyházi térre átvitt római jog. És mi a római jogot mindig a kánoni joggal való kapcsolatában, tehát mint a keresztény szelemtől megnevesített jogot tárgyaljuk.”⁷⁴

3. A római jog oktatása tehát a két világháború közti Magyarországon részben régi, részben bizonyos mértékben módosult célokat szolgált, s ezek elérésére az oktatás irányai összekapcsolták a hagyományos utakat újabb utakkal.

IV. REFORMNÉZETEK A RÓMAI JOG OKTATÁSÁRA MAGYARORSZÁGON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

1. A római jog oktatására vonatkozó és nyilvános fórumokon is kifejezésre jutott reformnézetek közös célja volt: megmenteni a római jogot, mint egyetemi diszciplinát abból a fonáknak látszó, majd pedig utóbb valóban a római jog létét veszélyeztető helyzetből, amelyet egyrészt a BGB-nek Németországban 1900. január 1. napján történt életbeléptetése, részben pedig a német nemzeti szocializmusnak a római jogot az egyetemekről kiküszöbölő törekvése jelentett.

2. Az, hogy Németországban a századfordulón megszűnt a „*heutiges römisches Recht*” élő jog lenni, s német polgári törvénykönyv lépett annak helyére, kétségkívül a római jog háttérbe szorulásának veszélyét rejtette magában, de nem veszélyeztette e tény a római jog létét az egyetemi oktatásban. Hogy mennyire nem lehetett itt szó a római jog létének válságáról, mutatja az a körülmény, hogy egyetemi oktatásunkban éppúgy mint a jogakadémiákon a római jogot heti 8 órában kellett előadni akkor, midőn a magyar magánjog, büntetőjog óraszámja mindössze heti 5 volt. A tárgyak fontossági sorrendjében azonban kétségkívül hátrább került e tárgy. E fontossági sorrendben beállott csökkenés ellen kívánták a római jogot megvédeni az alábbi reformjavaslatok:

a) a budapesti jog- és államtudományi kar — mint már említettük — 1932-ben készített jogi oktatási reformtervezetében e tárgyat „római jog, mint általános magánjogi bevezetés” címmel vette fel, heti 5 órában. Emellett változatlanul meghagyták azt az első alapvizsga és a történeti szigorlat tárgyának, amely utóbbiba a jogtörténetet is felvették, eltérően a korábbiaktól, amikor az csak alapvizsgatárgy volt.⁷⁵ A javaslat szemmel láthatólag ki akarta fogni a szelet a római jog ellen várható támadások vitorlájából egyrészt azzal, hogy a feltűnően magas óraszámot (8) a legfőbb tételesjogi tárgyak óraszámával azonosította, a római jog gyakorlati jelentőségét aláhúzta azzal, hogy az, mint propedeutika feltétlenül szükséges a magánjogi tanulmányokra való felkészüléshez, s végül, miután a római jog a magyar pandektajog elhalásával szintén jogtörténeti tárgy lett, a jogtörténetet is szigorlati tárggyá tette, hogy ne kelljen a római jogot a szigorlati tárgyak közül törölni.

b) Ez a javaslat került az 1936. évi felsőoktatási reformértekezlet elé, de realizálása nem következett be. A javaslatnak a római jogra vonatkozó részét

⁷⁴ Notter i. m. 10—11. l.

⁷⁵ Magyar Felsőoktatás II. k. 363. l. Tervezet 3. és 15. §§.

két bírálat érte, mindkettő a római jog mellett szólt. *Vladár Gábor* kijelentette, hogy felesleges a római jog kitételhez hozzátenni, hogy „általános magánjogi bevezetés”, mert a római jog önmagáért beszél, „nincs szüksége mankóra”.⁷⁶ A másik kritika *Marton Géza* részéről érte nemcsak a javaslatot, de a római jogi oktatás egész akkori rendszerét. *Marton* rámutatott arra, hogy a római jog nem tanjog olyan értelemben, hogy azon jogi, akár magánjogi alapfogalmakat tanítsunk, s csak azért került a jogi oktatás elejére, mert a német és osztrák tanterveket utánoztuk, ottmaradásában pedig a tradíciókon kívül az is közrejátszott, hogy „nem volt magánjogi kódexünk, amelyet helyébe tudtunk volna tenni a tanítás tengelyéül.” Nézete szerint az I. évfolyamon történő oktatásnak a közjogból, magánjogból és büntetőjogból kellene állani a jusziniánuszi institúciók méreteiben. Az e tárgyakból tartandó alapvizsga kiszűrné az egyetemre nem valókat. *A római jog a második évfolyamon már csak a kiválóbbak részére adatnék elő*, akik az első év nagy rostáján átestek. Így volna csak biztosítható, hogy a római jog hatalmas történeti, didaktikai és tudományos értékei a hallgatóság közkincsévé válhassanak. A római jogból szerzett ismeretekből a hallgatók a II. év végén teendő szigorlaton számolnának be. A köz-, magán- és büntetőjogból pedig I. évben institúción szinten, a szigorlaton pedig pandektaszinten vizsgáznának.⁷⁷ — *Marton* igen érdekes, de az értekezlet tagjai által nem osztott és akkor kevésbé realizálható javaslata szintén nem lett része az egyetemi oktatásnak.

c) A római jog helyzetének stabilizálását kívánta a „Kriese des römischen Rechts” légrétegben biztosítani a *jogi papyrologiának*, mint a római jog ez időben rendkívüli mértékben felvirágozott segédtudományának valamilyen formában a jogi karokra való bevitelét. Erre már — mint említettük — *Kiss Géza* (ld. 29. jz.) tett először kísérletet. Egyetemi és jogakadémiai professzoraink közül *Pázmány Zoltán* és *Szethlo Zoltán* adták elő függeléként a római jog anyagához a jogi papyrologiával kapcsolatban szükséges legfontosabb ismereteket,⁷⁸ sőt *Pázmány Zoltán* a pécsi jogi karon az 1929/30. tanév második félévében „Papyrologiai gyakorlatokat” is tartott, s 1931-ben megjelent tanulmányában a jogi papyrologiának, mint a római jog segédtudományának oktatására tett javaslatot a jogi karokon,⁷⁹ s tankönyve harmadik kiadásához egy a papyrológiára vonatkozó függelék is illesztett. E kísérletek azonban szintén meddők maradtak.

3. *Az igazi veszedelmet a római jog léte szempontjából a német nemzeti szocialista jogfelfogás jelentette*, s az, hogy e rendszer hazai hívei nálunk is fel akarták számolni a jogi oktatásban a római jogot, mint főkollégiumot. E törekvés ellen vették fel a harcot az alábbi elgondolások:

a) a római jog anyagában *keresztény gondolatok* is kifejezésre jutnak, s ezek a nézetek, eszmék szerves részévé váltak a római jognak, hangsúlyozzák *Óriás*,⁸⁰ majd *Személyi*, aki rámutat arra, hogy „a római jog tudománya nem is állhat meg, mert az interpolációs kritika és a kereszténység hatásának kutatása új értékelést indított meg,” s ez a jogtudománynak éppúgy, mint

⁷⁶ Magyar Felsőoktatás II. k. 258. l.

⁷⁷ Magyar Felsőoktatás II. k. 117—119. l.

⁷⁸ *Pázmány* és *Szethlo* papyrologiával kapcsolatos irodalmi munkásságának bibliográfiáját lásd *Móra*, RIDA 11 (1964.) 418. l. 20. jz.

⁷⁹ *Pázmány*: Romanistáinknak feladatai. A Kecskeméti Jogakadémia fennállásának századik évfordulójára kiadott emlékkönyv. Kecskemét, 1931. 187. l.

⁸⁰ *Óriás Nándor*: A római jog tanulásának mai jelentősége. Eger, 1936. 8. l.

a jogtanításnak is, „értékes szolgálatokat fog tenni”.⁸¹ Mindkét tudóst az az elgondolás vezette, hogy bár a nemzeti szocializmus a kereszténységgel is lényegében szembenállt, ha a római jog oktatásában kihangsúlyozzák a keresztény elemeket, úgy ez nehezebbé fogja tenni a római jog ellen támadók helyzetét. Nem Notter szemellenzős klerikalizmusáról volt ez esetben szó, hanem jól meggondolt, s a római jog létét védő irányzatról.

b) Ugyancsak a fenti veszély ellen kívánta felvenni a harcot Kiss Albert, a szegedi egyetem tanára, midőn rektori székfoglaló beszédében rámutatott arra, hogy a római és germán jog közt nincs meg az a nagy különbség, amelyről a nemzeti szocialista pártprogram beszél. Tanulmányában „A római és germán elem hatása egymásra” c. fejezet szolgálja főleg ezt a célt,⁸² s e gondolatnak a katedréről való hirdetésében Kiss Albertet csak korai halála akadályozta meg.

c) Óriás a római jog oktatását a római közjog intézményeinek oktatásával kívánta kiegészíteni. „Az antik állam nem mint puszta hatalmi gépezet, hanem mint eleven élettől lüktető organizmus jelenik meg a mai évek kutató-romanistája előtt... Méltán megbámulhatjuk — mondja — a római államművészetet, amely... heterogén elemekből egységes Itáliát, majd azon keresztül egységes világbirodalmat is tudott teremteni.”⁸³ Majd rámutat, hogy „a történelem nyilvánvalóan megismétli önmagát s az évezredek előtt lezajlott eseményekben mutatkozó törvényszerűség felbecsülhetetlen tanulságokkal szolgál a mai hányatott idők reálpolitikusainak”.⁸⁴ Mindannyi érv a római jog oktatása mellett a diszciplína létét fenyegető e korszakban!!

d) Végül Túry Sándor Kornél, a kereskedelmi jog szegedi professzora az 1936. évi felsőoktatási értekezleten rámutat arra, hogy a római jog intézményeiből döntő súllyal azokat kell oktatni, amelyek „a modern jogrendszerekben is benne élő közös gondolatnak kifejezői”,⁸⁵ lényegében tehát az *modernus gentiumként* oktatandó, „quo omnes humani gentes utuntur”.

II.

1. E reformgondolatok és tervek a II. világháború befejezése előtt ugyan nem valósultak meg, azonban alkalmasak voltak annak demonstrálására, hogy legkiválóbb jogászaink — mondhatni politikai állásfoglalásukra való tekintet nélkül — egységesen újtába álljanak annak, hogy a római jogot, mint főkollegiumot egy idegen politikai irányzat hatása alatt egyetemeinkről és főiskoláinkról kiszorítsák.

Az említett reformtervek, reformgondolatok sorsának a II. világháború befejezése utáni vizsgálata érdekes képet tár elénk. Befejezésül e képet kívánánk felvázolni.

2. 1945 a magyar jogi oktatásban egypár évig semmiféle változást nem vont maga után. A szovjet jogi romanisztikában kialakult nézetek a római jognak a jogi oktatás keretében játszott szerepéről hatásukat 1949—1950-ig még nem éreztették.

⁸¹ Személyi: Keresztény eszmék hatása a római kötelmi jog kifejlődésére. Szeged, 1939. 70. l.

⁸² Kiss Albert: A római jog receptiója a germán jogban, s annak hatása az európai jogfejlődésre. Szeged, 1937. 9. és köv. l.

⁸³ Óriás i. m. 7—8. l.

⁸⁴ Óriás i. m. 8. l.

⁸⁵ Magyar Felsőoktatás. II. k. 93. l.

Novickij és *Peretyerszkij* szovjet romanistáknak 1950-ben magyar nyelven is közzétett tankönyvében⁸⁶ még kifejezetten megállapítást nyer, hogy a római jog a gyakorlatban működő szovjet jogász számára jelentőség nélküli; csupán történeti értéke van. Részben ennek az állásfoglalásnak hatására, részben azoknak a római joggal szemben bizonyos mértékben ellenségesen beállított felfogásoknak a befolyására, amelyek a Wenger-féle koncepcióból is táplálkoztak, mely szerint a római jog az egyetemes állam- és jogtörténetnek csupán egy fejezetét képezi, a római jog, mint egyetemi stúdium létét komoly veszély fenyegette. Időközben azonban megjelent a Szovjetunióban *Szerebrowszkij*nak⁸⁷ *Novickij* és *Peretyerszkij* tankönyvének fenti kitételét súlyosan kritizáló recenziója, amely megállapította, hogy a római jog a gyakorló jogászok számára is jelentőséggel bír. Másrésztől fokozatosan megállapítást nyert, hogy az a nézet, mely szerint a római jog az egyetemes állam- és jogtörténetnek csupán egyik fejezete, tudománytalan és antimarxista, miután a római jog nemcsak az ókori világ kiemelkedő szellemi termékét jelenti, hanem a feudális és különösen a kapitalista korban Európa jogfejlődésére döntő hatással volt, s ezért jelentősége nem állítható egy szintre a többi ókori (görög, babiloni, egyiptomi stb.) jogrendszerrel.⁸⁸

Azok a nézetek, amelyek a két pólus között (a római jog csak történeti értéket jelent — a római jog a gyakorlati jogászok számára is jelentős) ingadoztak és végső eredményben az utóbbiban összpontosultak,⁸⁹ a továbbiakban meghatározták a római jog oktatása tekintetében a két világháború között kialakult reformtervek és reformnézetek sorsát.

3. Rendkívül érdekes, hogy *Marton* reformgondolatai, amelyeket ő 1938-ban a budapesti felsőoktatási reformtervezetelen juttatott kifejezésre — de amelyek a II. világháború végéig a legcsekélyebb visszhangra sem találtak — 1948-ban megvalósulni látszottak. Ez évben ugyanis „A magánjog alapintézményei”⁹⁰ és „A büntetőjog általános elvei” című két kollégiumot, tehát a magánjog és büntetőjog intélciónszintű oktatását az első, illetőleg második évfolyamon bevezették, s ezek mellett a magánjogot és büntetőjogot magasabb szinten a harmadik éven meghagyták. A római jog oktatását — mint ezt *Marton* 1936-ban kívánta — a második tanévre tették át. A *Marton*-féle koncepció megvalósulása azonban részleges volt, *Marton* elképzeléseitől eltérő célokat szolgált, amellet rövid életű is volt. Az intélciónkurzus megvalósításá-

⁸⁶ *Novickij, I. B.—Peretyerszkij, I. Sz.*: Római magánjog, Budapest, 1950. 3. l.

⁸⁷ *Szerebrowszkij, Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo*. 1948. No. 11. 79. és köv. l.

⁸⁸ *Pólay Elemér*: L'insegnamento del diritto romano nei paesi socialisti. Studi Sassaresi. I. Milano, 1969. 581. l.

⁸⁹ Az első kísérlet a római jog tananyagának új szemléletben való előadására Magyarországon e sorok szerzőjétől származik: A római jogtörténet előadásainak vázlata. Szeged, 1949/50. (Sokszorosítva.) Ezt követte *Marton Géza—Óriás Nándor* és *Pólay Elemér*: Római jog (Budapest, I. kiad. 1950., II. kiad. 1957.) c. jegyzete. A római jog új jegyzete *Halász Aladár—Marton* és *Óriás* műveként 1952-ben jelent meg. 1957-ben jelent meg Budapesten *Marton Géza* tankönyvének (A római magánjog elemeinek tankönyve. Intélciónok) új kiadása (lektorálta *Világhy Miklós* és *Pólay Elemér*), s ezt a tankönyvet alkalmazták a magyar jogtudományi karok 1967-ig, tehát a szerző halála után még 10 esztendeig. Egy évvel később jelent meg a római jog új jegyzete (*Brósz Róbert—Pólay Elemér—Móra Mihály*: A római magánjog elemei. Budapest, 1967/68. I—II. köt.). Ezek a jegyzetek, illetőleg tankönyvek a római jog fejlődésének egy a gazdasági alapra tekintettel levő periodizációját adják és arra törekszenek, hogy az egyes római jogi intélciónyek társadalmi-gazdasági gyökereit marxista szemléletben feltárják.

⁹⁰ *Szászy István*: A magyar magánjog alapintélciónményei. Budapest, 1949.

nál ugyanis a közjogot mellőzték. A magán- és büntetőjog oktatása intézményi szinten — mint azt az Oktatásügyi Minisztérium exponense a jogi oktatók számára 1948-ban Budapesten tartott konferencián kifejezésre juttatta — a marxizmus eszméinek e két tantárgyba való bevitelét volt hivatva szolgálni. A Marton által kívánt növekedés a római jog oktatása területén nem valósult meg, tekintettel arra, hogy a tantárgy elméleti óráinak számát 8-ról 4-re, majd 2-re szállították le, másrésztől azért sem valósulhatott meg, mert az illetékes, de sokszor nem szakértő tényezők által e stúdium jelentősége erősen lebecsültetett.⁹¹ Három éven belül ez a tantervmódosítás a múlté lett, tekintettel arra, hogy az 50-es évek elejétől a polgári, illetőleg büntetőjog egésszét marxista szellemben kezdték oktatni.

4. A Kiss Géza, Pázmány Zoltán és Sztehlo Zoltán által a 20-as, 30-as és 40-es években kifejezésre juttatott, és a jogi papyrológiának valamilyen formában a római jogi oktatásba való bevitelét célzó javaslat — habár egész halványan — *Móra Mihály* budapesti professzor 1962-ben, Budapesten a római jog oktatási reformja tárgyában előterjesztett javaslata indokolásában is némi hangot kapott.⁹² A javaslatot ugyan egyes ókortudósok pozitívan értékelték, az illetékes szervek azonban — ez alkalommal szerintünk is igen helyesen — teljesen elvetették. Az 1962 után ismét leszállított római jogi óraszám ugyanis teljesen kizárta a provinciai jogrendszereknek az oktatásba való bevitelét, másrészt a római jog oktatásával szemben az illetékes szervek egy igen figyelemreméltó új követelményt támasztottak, nevezetesen egyes római jogi intézmények Justinianus utáni fejlődésének előadását. E követelményben egyébként az a tendencia realizálódott, amelyet Személyi Kálmán tankönyvében már a 30-as években érvényre juttatni kívánt.

5. *Óriás Nándor* pécsi professzornak 1953-ban a pécsi állam- és jogtudományi kar ülésén megismételt javaslata a római közjog intézményeinek a tananyagba való beiktatásáról ismét nem talált visszhangra. 17 évvel később ez a javaslat a szegedi állam- és jogtudományi kar tanácsülésén 1970-ben újból szónyegre került. Az egyetemes állam- és jogtörténet tananyagának csökkentésére irányuló törekvés ugyanis ezt a javaslatot rendkívül aktuálissá tette. *Brósz Róbert* budapesti és *Pólay Elemér* szegedi professzorok most sajtó alá kerülő új, közösen írt tankönyve nemcsak a szűkebb értelemben vett római közjog intézményeit (amelyek a tananyagban eddig is szerepeltek), hanem Róma államközi kapcsolatainak jogi szabályozását, valamint a közbűncselekmények tanát is felvette — az egyetemes állam- és jogtörténet tehermentesítése érdekében — anyagába, s ezzel a római közjog anyaga, természetesen csak rövid foglatban, a római jog kollégiumának része lett.

6. *Túry Sándor Kornél* 1936. évi budapesti Felsőoktatási Konferencián elhangzott az a javaslata, hogy a római jog oktatásában különös súlyt kell helyezni azokra a jogintézményekre, amelyek a modern jogrendszerekben továbbélnek, a római jog legújabb tananyagában teljes mértékben elfogadást nyert, tekintettel arra, hogy az a jog- és cselekvőképesség szabályainak, az universitas, corpus, collegium konstrukciójának, a tulajdon-, öröklési- és kötelmi jog normáinak kiemelkedően széles teref biztosít.

⁹¹ A római jogot néha mint „rabszolgajogot” jellemzik, jóllehet közismert, hogy a római jog anyaga a rabszolgák jogi helyzetének szabályozását csak igen kis mértékben tartalmazza. Lásd *Pólay*, *Studi Sassaresi*, I. 584—585. l.

⁹² *Móra Mihály*: Előterjesztés a római jog tananyagának korszerűsítéséről. Budapest, 1962. (Sokszorosítva.) 42—44. l.

7. A budapesti Jogi Kar 1932-ben készítette az a javaslatát, hogy a római jog az élő magyar civiljog tanulmányozásához propedeutikát jelentsen („Római jog, mint általános magánjogi bevezetés”), 1950-től kezdve több mint egy évtizedig szóba sem kerülhetett. Ennek a javaslatnak az akkori szovjet állásfoglalás alapján csak annyi engedélyt tettek az illetékesek, hogy a római jog a kapitalista magánjogok stúdiumához szolgálhat bevezetésként,⁹³ de nem lehet semmiképpen sem propedeutika az élő szocialista polgári joghoz. Csak a legutóbbi évek során nyert elismerést Lengyelországban és Magyarországon az az álláspont, hogy a római jog alkalmas arra, hogy propedeutika legyen a szocialista polgári jog azon intézményeihez, amelyeknek gyökerei a római magánjogig nyúlnak vissza.

8. A marxista szellemű romanisztika súlyt helyez egyrészt azoknak a létfonosságabb eszmeáramlatoknak (görög filozófia, keresztény ideológia) kutatására, amelyek a római jog fejlődésére hatást gyakoroltak, másrészt azon egykori római provinciák jogéletének vizsgálatára, amelyek a mai szocialista országok területén helyezkedtek el. E két célkitűzés azonban nem a római jog oktatása területén valósul meg úgy, mint ahogy a két világháború között kialakult és a keresztény ideológiának a római jogra gyakorolt hatását és a provinciái jogfejlődést oktatni kívánó reformgondolatok ezt kifejezésre juttatták, hanem a tudományos kutatás területén. Igaz ugyan, hogy az első célkitűzés megvalósításával ma még lényegében adósok vagyunk, ezzel szemben azonban Pannónia és Dácia jogéletére nézve már bizonyos kutatási eredményekkel rendelkezünk.⁹⁴

9. Összefoglalva:

Magyarországon a két világháború között kifejezésre juttatott és a római jog oktatására vonatkozó reformgondolatok a felszabadulás, pontosabban 1948 után, természetesen nagyrészt nem azonos tartalommal, az eredetitől eltérő új cél (a marxista ideológiának a római jog oktatásába való bevezetése) szolgálatában bizonyos mértékben megvalósultak, míg más részük aktualitását az idő minden vonatkozásban túlhaladta. Voltak emellett reformgondolatok, amelyek vetülete 1945 után nem a jogi oktatás, hanem inkább a tudományos kutatás területén jelentkezett és jelentkezik ma is.

⁹³ Varga Csaba: A felsőfokú jogi oktatás főbb mai rendszerei. Budapest, 1967. 28. és 29. l.

⁹⁴ Visky Károly: Római magánjog Aquincum feliratos emlékein. Archeológiai Szemle. Budapest, 1952. — Magánjogi vonatkozások Intercisa feliratos kövein. Archeológiai Értesítő. Budapest, 1957. — Adatok a római Scarabantia jogi életéből. Soproni Szemle. 1960. — Diritto romano nelle iscrizioni di Savaria. IURA. 9 (1953). — Tracce del diritto ereditario romano nelle iscrizioni della Pannonia. IURA 13 (1962). — Diósdí György: A jogtanítás nyomai Pannóniában. Antik Tanulmányok. Budapest, 1961. — Pólay Elemér: Három munkabérszerződés a római Dáciából. Acta Univ. Szegediensis. Acta Jur. et Pol. Tom. IV. Fasc. 5. 1958. — Ein Gesellschaftsvertrag aus dem röm. Dakien. Acta Antiqua Acad. Scient. Hung. 1960. Tom. VIII. Fasc. 3—4. — Sklavenkaufverträge auf Wachstafeln aus Herculanium und Dakien. Acta Antiqua. 1962. Tom. X. Fasc. 4. — Die Zeichen der Wechselwirkung zwischen dem röm. Reichsrecht und dem Peregrinenrecht im Urkundenmaterial der siebenbürgischen Wachstafeln. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgesch. Rom. Abt. Bd 79. 1962. — Die Rolle der Stipulationen im Urkundenmaterial der siebenbürgischen Wachstafeln. The Journal of Juristic Papyrology. 15 (1965). — A dáciai viaszostáblák szerződésai. Budapest, 1972.

DAS STUDIUM DES RÖMISCHEN RECHTS IN UNGARN IN DER ZEIT
ZWISCHEN DEN BEIDEN WELTKRIEGEN
(1920—1944)

I. Der Unterricht und die wissenschaftliche Pflege des römischen Rechts war in Ungarn im 19. Jahrhundert und in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts grösstentells vom Studium des römischen Rechts in Österreich (besonders im Bereiche des Unterrichtes) und in Deutschland (besonders im Bereiche der wissenschaftlichen Pflege) abhängig und von der Richtung der historischen Schule Savignys, von der in Deutschland aufblühenden dogmatischen, bald von der Jheringschen kritisch-teleologischen Forschungsrichtung grundlegend determiniert, während von den neueren Forschungsrichtungen des römischen Rechts (Interpolationenforschung, juristische Papyrologie, vergleichende antike Rechtsgeschichte) wurden sie fast nicht beeinflusst.

II. Die bestimmenden Faktoren der Veränderungen, die sich nach dem ersten Weltkrieg in Ungarn im Studium des römischen Rechts und den diesbezüglichen Anschauungen bemerkbar machten, waren folgende: a) da zur Jahrhundertwende das deutsche BGB in Kraft trat, galt formal der *usus modernus Pandectarum* in Deutschland nicht länger, als lebendes Recht; b) etwa drei Jahrzehnte später traf das römische Recht in Deutschland ein neuer Schlag. Das Programm der Nationalsozialistischen Partei besagte: „wir fordern Ersatz für das der materialistischen Weltordnung dienende römische Recht durch ein deutsches Gemeinrecht“; c) die Interpolationenmethode war in Deutschland und in Italien bereits zu Beginn des 20. Jahrhunderts ausserordentlich verbreitet; d) überall in der Welt entwickelten und erweiterten sich die Forschungen, die Mitteis angeregt hatte und in deren Mittelpunkt die Rechtsverhältnisse in den Provinzen standen (siehe die juristische Papyrologie); e) nach der Jahrhundertwende machte sich vor allem in der italienischen Fachliteratur eine Strömung geltend, die die Wirkung des Christentums auf das römische Recht in den Vordergrund stellte und das justinianische Recht sogar direkt als katholisches Recht bezeichnete; f) nachdem in Ungarn gescheitert war, das bürgerliche Recht zu kodifizieren, bestrebten sich gewisse Kreise das römische Recht in möglichst enge Beziehung zum ungarischen Privatrecht zu setzen.

III. Die Ziele des Unterrichtes des römischen Rechts in Ungarn zwischen den beiden Weltkriegen sind von den Lehrbüchern herauszulesen. Einzelne Professoren behandelten dieses Studium: a) als eine Art Mutterrecht für die verschiedenen Formen des modernen Privatrechts (Személyi); b) einer anderer Auffassung nach sollte dieses Studium eine Art Propädeutik in das Privatrecht sein (Sztehlo, Vladár); c) eine andere Ansicht betonte die grosse rechtshistorische Bedeutung dieses Disziplins, weil es ermöglicht den Studenten „die Rechtsentwicklung über ein Jahrtausend zurückzuverfolgen und so zu erkennen, wie sich die einzelnen privatrechtlichen Institutionen entwickelten“ (Marton); d) anderer Auffassungen nach ist das römische Recht als ein Lehrrecht, e) bezw. ein Musterrecht (Marton, Notter) zu behandeln.

Das Studium des römischen Recht diente in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen in Ungarn teilweise den alten (die Traditionen der historischen Schule; die Pandektistik im Stile Jherings), teilweise neueren Zielen (mit Hilfe der Interpolationenmethode die Institutionen des klassischen Rechts darzustellen; das Studium als den Schlüssel zu jedem modernen bürgerlichen Gesetzbuch zu betrachten; das römischen Rechts als christliches Recht zu behandeln).

IV. Die Reformbestrebungen im Studium des römischen Recht in Ungarn in der Zeit zwischen 1920—1944 erzielten dieses Disziplin gegen zwei Gefahr zu verteidigen. a) Einerseits wurde nämlich das römische Recht durch das Inkrafttreten des deutschen BGB gewissermassen in Hintergrund gedrängt, b) andererseits wurde seine Existenz als Grunddisziplin an den Universitäten durch die gegen das römische Recht feindlich eingestellte Rechtsauffassung der Nazis bedroht.

Gegen die erste Gefahr wurden diejenigen Reformpläne gerichtet, die a) das römische Recht „als allgemeine Einführung in das Privatrecht“ in den Lehrplan

der juristischen Fakultäten einsetzen wollten (der Reformplan der Budapester Juristischen Fakultät von 1932), b) die dieses Disziplin nach dem Unterricht des öffentlichen-, des Privat- und des Strafrechts auf dem Niveau der Institutionen (am I. Jahrgang) nur am II. Jahrgang darzustellen beabsichtigten (Marton), c) die dieses Studium mit den Grundlinien der juristischen Papyrologie zu ergänzen planten (Pázmány).

Gegen die zweite Gefahr wurden diejenigen Reformgedanken gerichtet, a) die im Material dieses Disziplins die Einwirkung der christlichen Ideenströmung zum Ausdruck zu bringen trachteten (Óriás), b) die das Studium der Institutionen mit den Grundlinien des römischen öffentlichen Rechts ergänzen wollten (Óriás), d) die das römische Recht als das moderne *ius gentium* zu behandeln beabsichtigten (Túry).

Ein Teil dieser Reformpläne, bezw. Reformgedanken wurden nach 1948, natürlicherweise grösstenteils nicht mit demselben Inhalt, im Dienst vom Original abweichender, neuer Ziele (die Einführung der marxistischen Ideenwelt in den Unterricht des römischen Rechts) verwirklicht. Es gab daneben gewisse Reformgedanken, die sich nach 1945 nicht im Rahmen des Jurastudiums, sondern vielmehr im Bereiche der wissenschaftlichen Forschung der römischen Rechts meldeten (z. B. die Forschung der Entwicklung des römischen Rechts in den Donauprovinzen usw.).